BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE ETİK:

Bilişim Teknolojilerinin Güvenlik Hizmetlerinde Kullanımının "Etik Boyutu" ve "Sosyal Sonuçları"

Use of Information Technology and Ethics

İbrahim CERRAH*

Abstract

Use of information technology in police services has dramatically increased in recent years. Today, use of sophisticated computers is not a luxury but an inevitable part of routine policing. Modern police services heavily depend on technology to collect and store the huge amounts of information essential for effective policing. By creating a capacity for analysis, data driven police departments can use their resources more effectively and efficiently. The use of DNA fingerprints, crime mapping, Global Positioning Systems (GPS), and Close Circuit TV (CCTV) systems are just some of the many possible examples. However, along with the fast and better services achieved with advanced information management systems come some serious ethical dilemmas and negative social side effects for both individuals and society. Widespread use of technology may transform police officers into machine, further distancing the police function from society and thereby contributing to the corresponding alienation of individual police officers and police departments from society. This article aims to draw attention to the use and abuse of technology by both the state and police departments. Lack of legal and political control related to the use of technology may create legal and ethical problems, such as the invasion of privacy and violation of civil rights and liberties for personal gains. Excessive use of surveillance technology, even if it is legal, may change society into surveillance society and may result in the erosion of legitimacy for technology-dominant political systems.

Key Words: *Information technology, use of technology, police ethics, CCTV, surveillance, surveillance society*

Özet

Birçok teknolojik gelişmede olduğu gibi, bilişim teknolojilerinin de insan hayatına olumlu katkılarının yanı sıra bazı 'bireysel' ve 'toplumsal' olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sağlıklı bir şekilde kullanılmayan ve yasalar ile denetlenmeyen teknoloji kullanımının bireyin fiziki ve ruh sağlığı üzerinde yapabileceği olası olumsuz etkilerden başlayarak, toplumsal barış ve bütünlük üzerine kadar uzanabilen sonuçları bulunabilmektedir. Çok gelişmiş teknolojik imkanlara sahip olan `güvenlik mensupları` bireylerin özel hayatları hakkında düne göre hayal bile edilemeyecek bir kolaylıkta çok detaylı bilgiler elde edebilmektedirler. Suç ile mücadele için kaçınılmaz olan bu tür teknolojilerin kullanımı, gerekli yasal düzenlemeler yapılmaması ve 'meslek ahlak ve ilkeleri' ile kontrol edilmemesi durumunda yeni ve daha farklı insan hakları ihlallerini doğuracaktır. Teknolojinin güvenlik hizmetlerinde kullanımının yaygınlaştırılması bir zorunluluk olmasına karşın, muhtemel 'etik' sorunlar ve olumsuz 'sosyal etkiler' göz önünde bulundurularak gerekli önlemler çok geç kalınmadan alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Bilişim teknolojileri, teknoloji kullanımı, polis etiği, kapalı devre TV, teknik izleme*

* *Doç.Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitü Müdürü*

Giriş[1]

Bu makalede, bilişim teknolojilerinin güvenlik hizmetlerinde kullanımının'yaygın ve denetimsiz' kullanımının olası olumsuz sosyal etkileri ve etik boyutu ele alınacaktır. Bunlardan ilki bu teknolojiyi kullanacak olan personelin sadece yasal sınırlamalar ile kontrol edilmesinin mümkün olmayacağı gerçeğinden hareketle, yasal düzenlemelere ilave olarak iyi bir 'meslek ahlakı' ve 'profesyonellik' eğitimi verilmesinin gerekliliğidir. İkincisi ise, yasal sınırlar içerisinde ve etik ilkeler doğrultusunda kullanılmış olsa bile çok yaygın ve yoğun bir şekilde kullanılan teknolojinin bireysel ilişkilerden toplumsal ilişkilere kadar insanlar üzerinde oluşturacağı bazı olumsuz etkilere dikkat çekmektir.

Gelişmiş teknolojiyi kullanarak bir yandan devlet güvenliği sağlanmaya çalışılırken, öte yandan insanlar devlete ve sisteme küstürülüp giderek yabancılaşmaları söz konusu olabilmektedir. Kısacası, bilişim teknolojisi kullanımının ilk aşamalarında sorunun sadece 'teknik' ve 'yasal', boyut ile sınırlı olmayıp, sorunun bir de 'etik' ve 'sosyal' boyutunun varlığından haberdar olunduğunun bilinmesi, insan hakları konusunda duyarlı çevrelere bu konuda Türk Polisinin işin başında bilgili ve duyarlı olduğu mesajını verecektir.

Ancak, burada hemen şu noktaya da değinmek gereklidir. Ülkemizde yaşayan insanların hayat kalitesinin yükseltilmesi ve insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması, veya en azından asgariye indirilmesi, bu konularda duyarlı dış çevrelerden daha çok Türk toplumunun, devletinin ve onun kurumlarının kendi öncelikli sorunudur. İnsan hakları konusunda şimdiye kadar yapılan ve bundan sonra yapılması düşünülen düzenlemelerin bu konularda duyarlı bazı iç ve dış çevrelerin zorlama ve yönlendirmesi ile yapılıyor yerine, devletin kendi toplumu için zaten yapılması gerektiğine inandığı düzenlemeler olarak görülmelidir.

Bu aşamada bilinmesi gereken diğer bir nokta, bilişim teknolojisi imkanlarına sahip olan ve bunları yasal olarak kullanan kurumlar sadece resmi veya sivil güvenlik birimleriyle sınırlı olmadığıdır. Bundan dolayı, makalede özellikle genel bir anlam ifade eden 'güvenlik hizmetleri' kavramı tercih edilmiştir. Böylece, yazının muhatabı sadece Polisi ve Jandarma gibi resmi-üniformalı güvenlik birimleri olmayıp, güvenlik hizmeti üreten 'resmi', 'sivil' ve 'özel' tüm güvenlik birimlerini içermesi amaçlanmıştır. Ayrıca, başta, TÜRK TELECOM olmak üzere, Adli Tıp Kurumları ve Hastaneler gibi, güvenlik birimleri dışında, bir çok kamu kurumu ve yine kamuya hizmet sunan TELSİM, TÜRKCEL ve ARİA gibi özel kurumlar da bilişim teknolojileri aracılığı ile özel hayat hakkında bilgi edinme ve dolayısı ile bunları suiistimal edebilme imkan ve ihtimaline sahiptir.

Bilişim teknolojilerinin kullanımının sosyal etkileri ve bunların etik boyutuna dikkat çekmek amacı ile hazırlanmış olan bu makalenin bu alana ilgi duyan araştırmacıların yapacağı alan araştırması ve istatistiksel verilere dayalı araştırmalar

[1] *Bu makale, İçişleri Bakanlığı tarafından 24 Mart 2001 tarihinde Bursa Bursa Emniyet Müdürlüğü bünyesinde düzenlenmiş olan 'Bilişim ve İnternet Teknolojilerinin Ceza Hukuku Açısından Doğurduğu Yeni Sorunlar' konulu panelde yapılmış olan bir sununun gelistirilmiş şeklidir.*

ile daha da zenginleştirilmesi yararlı olacaktır.

1. İnternet Suçları

Gerçek hayatta karşılaşılan suç tipleri artık dijital ortamda da sıkça görülmektedir. Pornografik ve yasa dışı yayınlar, kredi kartı dolandırıcılığı, telif hakları ile korunan bilgisayar yazılımlarının kopyalanması gibi suçlar internet ve özellikle bilgisayarlar üzerinde sıklıkla işlenmektedir. Bilişim teknolojilerinin sağladığı ve yeterli bir şekilde denetlendiği söylenemeyecek imkanlarla, bir yandan çok yakın bir geçmişte hayal bile edilemeyecek kadar farklı suçlar işlenmektedir.

Artık, internet korsanlığı ve sanal terörden söz edilebilmektedir. Sanal ortam kullanılarak gerçek cinayetler bile işlenebiliyor. Komputurize edilmiş tıbbi cihazlara internet aracılığıyla müdahale edilerek tedaviler değiştirilmekte ve insanlar öldürülebilmektedir. Yine sanal ortamda gerçekleşen porno yayınlar bireysel ve toplumsal ahlakı etkilemektedir. Üç beş aylık geçmişi olan sanal dostluk ve ilişkilerle 15-20 yıllık evlilikler bozulup aileler dağılabilmektedir.

Tüm bu bilgiler, artık bu alanda yasal bir düzenleme ve denetimin olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak, öte yandan bu tür bir denetime karşı olan ve bunu bir hak ihlali olarak gören taraflar da bulunmaktadır. Ancak, şu gerçek gözden uzak tutulmamalıdır gelişim teknolojisinin kullanımı ile özel hayatın gizliliğinin ihlali artık devletin tekelinde değildir. Bilişim teknolojilerini üreten ve pazarlayan şirketler ve bunların ülkeleri bu teknoloji üzerinde teknik bir üstünlük ile izleme imkanını her zaman ellerinde bulundurmaktadırlar. Kısacası, bir ülkedeki güvenlik birimleri bu teknolojiyi kullanmasa bile bunu üreten şirketler bunu suiistimal edebilecektir.

Öte yandan, devletin resmi güvenlik birimlerinin dışında bir çok kurum ve kuruluş da bireyler hakkında çok önemli bilgiler toplayarak özel hayatı ihlal etme imkanını sahiptir. Örneğin, hastalar hakkında çok özel bilgilerin bulunduğu hastane bilgisayarları, DNA Fingerprint analizi yapan Adli Tıp kurumları, GSM operatörleri bunlardan sadece birkaçıdır Yapılacak olan düzenleme sadece resmi güvenlik birimlerinin kullanımının yasal sınarlarını belirlemekle kalmayıp, aynı zamanda bilişim teknolojilerini kullanan diğer kurumları da içermelidir.

Ancak, medyada ve kamuoyunda genelde bu tür teknolojilerin daha çok güvenlik birimleri tarafından dinleme ve izleme amacıyla kullanıldığı kanaati vardır. Oysa bu gün bu tür teknolojileri güvenlik güçleri dışındaki birçok resmi ve özel kurum da kullanmaktadır. Hatta, bu konulara ilgi duyan sıradan insanların bile piyasadan kolayca temin edebilecekleri cihazlar bulunmaktadır. Bir zamanlar FBI tarafından kullanılan ve artık demode olduğu için yine internet ortamında piyasaya sürülen elektronik izleme ve dinleme cihazları bulunmaktadır.

Öte yandan, bilişim teknolojisinin güvenlik hizmetlerinde kullanımı, genelde ilk akla gelen, dinleme ve izleme ile sınırlı da değildir. Topluma sunulan güven-

lik ve acil servis hizmetlerinde gelişen teknolojik imkanların kullanılması artık vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bursa Emniyet Müdürlüğü bünyesinde son yıllarda yürütülen, Bilgisayar Destekli Sevk ve Yönetim Sistemi/Coğrafi Bilgi Sistemi/Kent Bilgi Bankası Afet Veri Taban/Polis Bilgi Bankası/Uydu Bağlantılı Araç İzleme (GPS) bunlardan örneklerdir. Özellikle, insan hayatına yönelik güvenlik ve acil servis hizmetlerinin yerine getirilmesinde ileri teknolojiye sahip ülkelerin kullandığı (ABD/911 veya İngiltere'de 999) olarak bilinen 'Acil Yardım Merkezleri'nin kurulması ve bunlarda gelişmiş bilişim teknolojilerin kullanımı artık aciliyyet arz etmektedir.

Sivil toplum kuruluşları ve İnsan Hakları savunucuları bilişim teknolojilerinin kullanımını sınırlamaya yönelik yasal düzenlemeler konusunda oldukça duyarlı oldukları görülmektedir. Bu alanda düzenlenen yasalara karşı çıkarak insanların sanal özgürlüklerinin bile devlet tarafından kısıtlandığını iddia etmektedir. Ancak, durum şudur ki bilişim teknolojisinin sunmuş olduğu imkanlar sadece devlete bireyleri izleme ve onların özel hayatının ihlal etme imkanı vermiyor. Başta bu teknolojiyi üreten ve kullanan yabancı devlet ve şirketleri olmak üzere, güvenlik birimleri dışında bir çok resmi, yarı resmi ve özel kurumlar ellerindeki teknolojik imkanlar ve bunlar ile toplamış oldukları bilgilerle bireysel özgürlükler için zaten ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Bireyin özel hayatını ihlal etme imkanının sağlayan bilişim teknolojilerinin devletin ve onu resmi güvenlik birimlerinin tekelinde bulunmadığı gerçeğini bir kez daha vurgulayarak bu tür teknolojilerin çok yaygın ve yoğuun bir şekilde kullanılmasının doğurabileceği etik sorunlar ve toplum üzerine yapabileceği olası sosyal etkilere değinilecektir.

2. Güvenlik Hizmetlerinde Teknoloji Kullanımının Farklı Açılardan Ele Alınışı

İçinde yaşadığımız ve bazı bilim adamlarınca bilgi çağı olarak da isimlendirilen zaman dilimi içerisinde bilişim teknolojilerinin güvenlik hizmetlerinde kullanılması artık bir tercih meselesi değil zorunluluktur. Güvenlik birimleri bilişim teknolojileri alanında gelişen tüm yenilikleri takip etmek ve bunlara ayak uydurmak zorundadır. Bilişim teknolojisi sayesinde sanık ve suçlular hakkında bilgi toplamak, bu bilgileri depolamak ve gerektiği zaman tekrar tekrar bu bilgilere ulaşarak bunları kullanmak oldukça kolaylaşmıştır. Bu teknolojilerin yasal sınırlar çerçevesinde kullanılması durumunda bireysel özgürlüklerin korunması ve insan hakları ihlallerinin en aza indirilmesi açısından oldukça yararlı olacağı bir gerçektir. Ancak, teknolojinin gelişigüzel ve herhangi bir yasal düzenleme yapılmaksızın kullanımı doğal olarak bu olumlu sonuçları doğurmayacaktır. Tam aksine, 'yasalara' ve 'etik' (meslek ahlakı) ilkelerine uyulmadan kullanılan teknoloji ve bunlar aracılığı ile toplanan bilgiler ve yine bu bilgilerin yasal ve etik il-

keler dışında kullanımı bir çok açıdan sağlıksız sonuçlar doğuracaktır. Bundan dolayı, teknolojinin çok yaygın bir şekilde hayatımızı her aşamasına girdiği bir dönemde yine teknolojinin birey ve toplum üzerine yapabileceği olası olumsuz etkiler ta baştan bilinip ve hesaba katılarak gerekli yasal ve teknik önlemler alınmalıdır.

İletişim teknolojilerinin güvenlik birimleri tarafından giderek artan bir oranda kullanılması kişisel bilgilerin güvenliği ve bununla bağlantılı olarak insan hakları ihlallerini beraberinde getirmektedir (Tortop, 2000). İletişim teknolojisindeki son gelişmeler özel yaşamın gizliliğini ciddi şekilde tehdit edecek bir boyuta ulaşmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD'de 1970'li yıllardan itibaren bu alanda yasal düzenlemelere gidilmiş olmasına rağmen bu alanda uluslararası bir standarda henüz ulaşılamamıştır (Tortop, 2000). Avrupa Birliği üyesi ülkelerde bu alanda yapılan yasal düzenlemelerin giderek daha fazla bir benzerlik ve birliktelik arz etmekte olduğu görülmektedir. Ancak, ABD ile Avrupa ülkeleri arasında kişisel bilgilerin elde edilmesi, korunması ve kullanılması konusunda, sorunu ele alma ve yasal düzenlemeler konusunda belirgin farklılıkların bulunduğu görülmektedir (Tortop, 2000).

Bilişim teknolojilerinin güvenlik hizmetlerinde kullanımının birbiri ile bağlantılı bir kaç yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki 'teknik' yönüdür. Bilişim teknolojisinin güvenlik hizmetlerinde kullanımı için gerekli olan araç ve donanımın temin edilerek personele bu konuda gerekli eğitimin verilmesi sorunun teknik boyutu olarak algılanabilir. Sorunun diğer bir yönü ise 'yasal' boyutudur. Bu teknolojiler aracılığı ile gerçekleştirilen bilgi toplama işlemlerinin 'meşru' ve 'hukuki' sınırlar içinde yapılması, ayrıca bu bilgileri depolamanın ve daha sonra mahkemelerde delil olarak kullanılması işin yasal yönünü oluşturmaktadır.

Yukarda kısaca değinilen 'teknik' ve 'yasal' boyutun yanı sıra, bir de bilişim teknolojilerini kullanan personele yönelik bir 'etik' yönü bulunmaktadır. Bilişim teknolojilerini güvenlik hizmetlerinde kullanımının suç faillerinin kısa sürede yakalamada ve suçla mücadele ederken gerçekleşebilen bazı insan hakları ihlallerini asgariye indirdiği görülmektedir. Ancak, teknolojinin denetimsiz ve sınırsız kullanımının öte yandan beraberinde yeni ve daha farklı insan hakları ihlalleri doğurabileceği gerçeği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Bilişim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılması sonucunda kısa ve uzun vadede ortaya çıkan olumsuz etkilerin 'bireysel' mağduriyetleri de aşarak zamanla 'toplumsal' rahatsızlıklara neden olabileceği unutulmamalıdır. Bilişim teknolojilerinin 'yasal' ve 'etik' ilkelere uyulmaksızın yaygın kullanımının uzun dönemdeki bireysel ve sosyal maliyeti kısa dönemdeki getirisinden daha fazla olabilecektir. Bu konudaki endişeleri dile getiren bilimsel araştırmalar bulunmaktadır. Kısacası, henüz bilişim teknolojisini güvenlik hizmetlerinde yeteri kadar kullanamayan Türk polisinin bu teknolojinin yaygın bir şekilde kullanılması son-

rasında ortaya çıkabilecek 'yasal', 'etik' ve 'sosyal' sorunlardan bu aşamalarda haberdar olması gerekmektedir. Bilişim teknolojisinin yaygın ve sistematik kullanımına geçilirken bunun olası olumsuz yan etkiler bilinip göz önünde bulundurulursa bu geçiş daha sağlıklı olacaktır. Sorunun 'teknik' ve 'yasal' yönleri bu alanların uzmanları tarafından detaylı bir şekilde ele alınacağından dolayı ,burada 'etik' (meslek ahlakı) boyutuna ve toplum üzerine yapabileceği olumsuz 'sosyal' etkilere değinilecektir.

3. Bilişim Teknolojilerinin Kullanımının Etik Boyutu

Güvenlik birimleri ve onların mensupları yasalar çerçevesinde topluma hizmet ederken aynı zamanda toplum üzerinde bir "sosyal kontrol" görevi de ifa etmektedir. Görevlerini çağın gereklerine göre yerine getirmek durumunda olan güvenlik mensupları bir yandan işlenmiş olan suçları çözerek faillerini yakalamaları, öte yandan ise potansiyel suçluları izleyerek suç işlemelerine önceden imkan vermemeleri beklenmektedir. Günümüzde bu görevlerin yerine getirilmesi gelişmiş teknolojinin kullanımını gerekli ve hatta zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı güvenlik birimlerinin izleme ve dinleme cihazları gibi teknolojik ürünleri kullanması artık kaçınılmaz olmuştur.

Ancak, dinleme, izleme ve bilgi toplama gibi amaçlarla kullanılan teknoloji sadece güvenlik birimleri tarafından değil, suç örgütleri hatta sıradan insanlar tarafından bile düşük bir bedel ile elde edilerek kullanılabilmektedir (Coşkun, 2000). Bu durum, bu teknolojilerin güvenlik mensupları tarafından bulundurulup kullanılmasını artık zorunlu hale getirmektedir. Ancak, bu zorunluluk hiç bir zaman güvenlik mensuplarına bu tür teknolojileri sınırsız ve kontrolsuz bir şekilde kullanmaları gerektiği şeklinde algılanmamalıdır. Aynı zamanda bir sosyal kontrol ajanı olan güvenlik mensupları sahip oldukları teknolojik imkanlara ilave olarak, bir de bunları kullanmada sıradan bireylerin elde edemeyecekleri bir rahatlık ve serbestliğe sahiptirler. Güvenlik mensupları ellerindeki statü ve imkanlarıyla bağlantılı olarak toplumun herhangi bir bireyinin işleyebileceğinden çok daha fazla ve farklı sapma davranışı gösterebilme olanağına sahiptirler. Güvenlik güçlerinin mensuplarının sahip oldukları bu teknolojik imkanları hiç bir zaman ve hiç bir şekilde kendi kişisel çıkarları doğrultusunda suiistimal etmeyecekleri var sayılamaz ve garanti de edilemez. Bilişim teknolojisinin, onu kullanma imkanına sahip bazı güvenlik mensupları tarafından, bireysel çıkarlar doğrultusunda kullanılması durumu, bu tür teknolojileri bizden daha önceleri kullanmaya başlayan ülkelerde görüldüğü gibi, çok yakın bir geçmişte ülkemizde de yaşanmıştır. Bu olaylarda, bazı bireylerin devletin kendilerine sağlamış olduğu teknik takip, dinleme ve izleme cihazları ile elde ettikleri bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları görülmüştür. Gerekli yasal düzenlemelerin yapılmaması ve yine bu cihazları kullanacak olan bireylere iyi bir meslek ahlakı eğitimi verilmemesi du-

rumumda bu tür suiistimaller gelecekte de yaşanabilecektir. Güvenlik mensupları dışındaki herkesi bir potansiyel suçlu ve devlet düşmanı olarak görmek ne kadar sağlıksız bir düşünce ise, güvenlik görevlilerinin tamamını da sahip oldukları teknik cihazların ve içinde bulundukları statü ve güçlerini hiç bir zaman ve hiç bir şekilde suiistimal etmeyeceklerini var saymak ta bir o kadar gerçekten uzaktır.

Kullanımı yasal düzenlemelerle sınırlandırılarak kontrol edilmeyen ve iyi bir ahlaki eğitimden yoksun olan bireyler, maddi çıkar sağlamak, sahip oldukları konumlarını korumak veya daha üst düzeylere gelmek için bu imkanları kullanabileceklerdir. Bu tür teknolojiler aracılığı ile yapılabilecek olan dinleme ve kaydetmeler ile sadece yasalara göre suç olan eylemler değil aslında masum olmakla beraber kamuoyuna yansıması durumunda birilerin yıpratacak türden bilgiler de elde edilebilir. Örneğin, bir siyasinin seçim öncesi yapmış olduğu bir telefon konuşma kaydının içeriği yasalara göre herhangi bir suç teşkil etmemesine rağmen medya için iyi bir malzeme olup, söz konusu siyasi kişinin ve hatta bağlı olduğu siyasi partinin yıpratılması için kullanılabilir. Neyin meşru, yasal ve ahlaki olduğunun açık bir şekilde belirlenmemesi durumunda bazı bireyler bu tür eylemleri masum bir polislik uygulamaları olarak algılayabilirler.

Bu konuyu soyut ve farazi bir örnek ile açıklamaya çalışmak yerine, çok yakın geçmişte yaşanmış olayları özetleyen yaşanmış olaylar, kendileri bir sosyal kontrol aracı olan güvenlik mensuplarının sıradan bir vatandaştan daha fazla suç işleme imkanına sahip olabileceklerini göstermektedir. Öte yandan, güvenlik teknolojisini kullanan güvenlik mensuplarının bunu kendi bireysel çıkarları için kullanmaları sorunun yasal açıdan suç olması ile beraber mesleki açıdan etik dışı davranış olması da gündeme gelmektedir.

Burada verilen örnekler bilişim teknolojilerinin kullanımının yasal ve etik boyutunun varlığına kısaca değinmektedir. Bir de bu tür suiistimallerin giderek yaygınlaşması durumunda toplum üzerine yapacağı olumsuz sosyal etkiler bulunmaktadır. Örneğin, bilişim teknolojilerini suiistimalleri arasında sayılan 'özel hayatın gizliliğinin' ihlal edilmesinin toplum üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabilmektedir. Son yıllarda gerçekleşen teknolojik gelişmelerin güvenlik hizmetlerine yansıması M. Foucault'un 'disiplin ve gözetim toplumu' konusundaki endişelerini artık bir kehanet olmaktan çıkartmıştır. Modern devlet sanayi öncesi toplumda var olandan çok daha fazla bir oranda bireyi kontrol edebilme olanağına sahiptir. Modern devlet bireyin sadece fiziki varlığını değil, duygu, düşünce ve geleceği yönelik planlarını da izleyip kontrol edebilmektedir. Güvenlik teknolojisinin devlet adına bireyleri izlemede kullanımını ne kadar meşru ve ahlaki olduğunu sorunun bir boyutudur. Burada daha çok bunun bireysel menfaatler doğrultusunda kullanılma ihtimali ve bunun doğuracağı sonuçları üzerinde durulacaktır.

3.1. Avrupa Konseyi Bünyesinde Yürütülen "'Polis Etiği'" Çalışmaları

Avrupa Konseyi (AK) bünyesinde 1997 yılından itibaren bir 'Avrupa Polis Etiği' çalışması yürütülmektedir. Söz konusu çalışma AK üyesi kırkı aşkın ülke adına katılan üst düzey polisler, sosyal bilimciler, hukukçular ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Çalışmanın arkasındaki ana tema yasaları uygulamakla görevli güvenlik personelinin davranışlarını kontrol etmede sadece yasaların yeterli olmayabileceğidir. Güvenlik hizmetlerinin daha sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi ve insan hakları ihlallerinin en aza indirgenebilmesi için yasal düzenlemelere ilave olarak bir de meslek etiğine (meslek ahlakı) ihtiyaç vardır. Yapılan çalışma sadece üst düzey emniyet mensupları tarafından hazırlanmayıp, katkısı olabilecek tüm taraflar davet edilmiş ve görüşleri alınmıştır. Hukukçu ve sosyal bilimcilerden oluşan sivil akademisyenlerin yanı sıra, İnsan Hakları Örgütü gibi bazı sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınmıştır. Altıncı ve son toplantısı 28-30 Mart 2001 tarihilerinde Starsbourg'da yapılarak ve tamamlanan belge bir tavsiye niteliğinde tüm üye ülke polislerine sunulmuştur[2].

Böyle bir çalışmaya gerek duyulmasının en önde gelen nedenlerinden birisi polislerin davranışlarını kontrol etmede sadece yasal düzenlemelerin yeterli olmayıp, başta bu mesleğin kendi mensupları olmak üzere, toplumum bir çok kesimini temsil eden tarafların katılımı ile hazırlanan ve polis teşkilatının mensupları tarafından benimsenen bir meslek ahlakına ihtiyaç olmasıdır. İnsanları sadece cezai müeyyidesi olan yasalarla caydırmak ve kontrol etmek mümkün olmayabilir. Yasaların ağırlıklı olarak 'cezai müeyyidesi' var iken, etik ilkeler daha çok 'vicdani müeyyidesi' olan olgulardır. Yasaları uygulayanların olmadığı bir yerde insan üzerinde etkili olan ancak ve ancak onun vicdanıdır. Emniyet mensuplarının kendilerinin katılımı ile hazırlanan ve onların vicdanlarına hitap eden bir 'Polis Meslek Etiği' ile meslek mensuplarının davranışlarını daha iyi kontrol edileceğine inanılmaktadır. Kısacası, ahlakın temelinin din mi, insanin tabiatı mı yoksa bireyin yaşamış olduğu sosyalleşme süreci mi olduğu tartışılabilir. Ancak,meslek etiğinin ahlaka göre daha dar kapsamlı olup, evrensel ahlaki ilkelerin bir mesleğe yansıması olarak algılanabilir. Bu durumda etik ilkelerdeki evrensellik, ahlaki ilkelerin evrenselliğinin bir tür yansıması olarak algılanabilir.

Güvenlik personeli için önerilecek her ne kadar bazı evrensel doğrular ve ilkeler bulunsa da, evrensel etik ilkelerin farklı toplumlara uyarlanması yine farklı şekillerde olmaktadır. Bundan dolayı, gerek AK bünyesinde hazırlanan veya Avrupa ülkelerin kendi içlerinde daha önce hazırlamış oldukları meslek ahlakı ilkelerinin[3] Türk polisine aynen adapte edilmeye çalışılmasının arzu edilen sonuçları doğurmayıp, basit bir taklit işleminden öteye gitmemesi söz konusudur. Bundan dolayı, gerek Avrupa ülkelerinde ve gerekse Amerika'da bu alanda var olan bi-

[2] *Cerrah, I., Eryilmaz, M. B. (2001) Avrupa Polis Etigi Yonetmeligi & Aciklayici Notlar, Polis Akademisi Yayinlari: Ankara*

[3] *Greater Manchester Police (undated-1990s) 'The Philosophy of the Greater Manchester Police', Manchester, İngiltere; Supreme Command of the Police (undated-2000s) 'Declaration on Good Policing', Supreme Command of the Police, Ministry of the Interior, Danimarka.*

limsel çalışma ve uygulamalar da göz ardı edilmeksizin, ancak ağırlıklı olarak kendi sosyal ve kültürel yapımız ve değerlerimiz göz önünde bulundurularak Türk polisine yönelik yeni bir meslek ahlakı çalışması yapılması daha isabetli olacaktır.

3.2. "Ahlak-Etik" İlişkisi ve Profesyonellik

AK bünyesinde hazırlanan 'Avrupa Polis Meslek Etiği'nin giriş kısmında bu dokümanda kullanılacak olan 'etik' (ethics) kavramının 'ahlak' (moral) kavramından farklı olduğu özellikle belirtilmiştir (Council of Europe, 2001) Ancak, yine aynı dökümanın giriş kısmında etik ve ahlak kelimeleri arasında var olagelen ilişkiye de değinilerek etiğin günlük hayatta kullanılan ahlak kavramının profosyonel polislik uygulamalarına bir tür yansıması olduğu da belirtilmiştir. Kısacası, daha çok bireysel anlamda ele alınan "ahlak" kavramının profosyonelce ifa edilen bir mesleğe yansımasına "etik" (meslek ahlakı) denildiği ifade edilmiştir, Ahlak ve etik kelimelerinin günümüzdeki kullanımları oldukça farklı olmakla beraber aralarında hiç bir bağ ve ilişki yok da denilemez. Zaten söz konusu dökümanda her iki kelimenin aynı anlama gelmediğinin özellikle vurgulanması bile aralarında en azından bir benzerlik ve ilişkinin var olduğunu göstermektedir.

Farklı toplumların ahlak anlayışlarının oluşumunda her toplumun din ve inanç sistemlerinin önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Avrupa toplumlarının ahlak (moral) anlayışları da, doğal olarak Hıristiyan inançlarına göre şekillenmiştir. Bundan dolayı, artık Hiristiyanlıktan uzaklaşmış olan, veya başka dinlere mensup Avrupalılara kendilerine Hiristiyan inançları üzerine kurulu bir ahlakın empoze edildiği izlenimi vermemek için dini içerikli 'ahlak' (moral) yerine daha laik bir kavram olan 'etik' (ethics) tercih edilmiştir. Böylelikle, AK bünyesinde hazırlanmakta olan 'Polis Meslek Etiği'nin dini içerikli olmasından daha çok 'laik' (seculer) içerikli bir belge olmasına özen gösterilmiştir. Sonuç olarak, hazırlanmakta olan dökümanın gerek Avrupa ülkelerinde yaşayan Hıristiyan dışı toplumları ve gerekse toplumunun büyük bir kesimi İslam inacını benimseyen ve aynı zamanda AK üyesi olan Türk toplumunun hassasiyeti de göz önünde bulundurulmuştur.

'Yasa' ve 'etik ilkelerin' aksine, 'ahlak kurallarının' müeyyideleri daha çok vicdanidir. Bir toplumda var olan ahlaki ilkeleri çiğnenmesi durumunda kişinin vicdanında bunun hissetmesi beklenir. Her ne kadar bazı ahlak kurallarının aynı zamanda yasal ve sosyal müeyyideleri bulunsa da, ahlak kuralların çoğunlukla vicdana hitab ederler. Etik kurallar ise, ahlak kuralları gibi kısmen vicdani müeyyidesi olmakla beraber ağırlıklı olarak 'mesleki müeyyidesi' olan kurallardır. Bir mesleğin doğruları ve yanlışları, o mesleğin mensupları tarafından belirlenir ve bunlara uymayanlara her ne kadar bazı yasal ve sosyal müeyyideler uygulanırsa da, bunlara ilave olarak bir de o mesleğin mensupları tarafından mesleki yaptı-

rımlar uygulanır. İşte, burada profosyornellik kavramı ön plana çıkmaktadır. Bir mesleğin profosyonelce ifa edilen bir iş kolu olarak kabul edilmesi beraberinde bazı mesleki etik ilkelerinin varlığını ve munsuplarının da bunlara uyması zorunluluğunu getirmektedir.

Bilişim teknolojisi kullanıcıları 'amatör' ve 'profosyonel' olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir. Bilgisayar aracılığı ile internete ulaşan ve bilişim teknolojilerinin bir tür tüketicisi olan bireyler 'amatör' kullanıcılar olarak sınıflandırılabilir. Bu kişilerin bilişim teknolojilerini herhangi bir şekilde suiistimal etmeleri veya onunla suç işlemeleri bireysel bir suç ve yine bireysel bir ahlaki sorun olarak ele alınabilir. Örneğin, bilişim teknolojisinin amatör kullanıcılarının internet üzerinden yapılan yasa ve ahlak dışı cinsel yayınlara ulaşması bir tür bireysel ahlaki sorundur. Her ne kadar bunun toplum üzerine olumsuz bir sosyal etkisi olacağı varsayılsa da teknolojiyi kötüye kullanan kişilerin bu sektördeki bir mesleğin profosyonel icracıları olmamaları bu suistimali bir mesleki etik sorunu olmaktan daha çok bireysel ve ahlaki bir sorun boyutuna girmektedir.

Öte yandan, bir de bilişim teknolojileri sektöründe görev yapan 'profesyonel' kullanıcılar bulunmaktadır. Bilişim teknolojileri kavramı bundan bir kaç yıl önce pek bilinmez ve kullanılmazken, bu gün artık bu alanda profosyonlece hizmet üreten bir çok kurum ve bunların yüzbinlere ulaşan mensupları bulunmaktadır. Bunların başında TURKCEL, TELSİM; ARİA ve TURK TELECOM gibi GSM operatörleri sayılabilir. Ayrıca, verilerini bilgisayar ortamında bulunduran ve kullanan tüm bankalar, hastaneler ve Adli Tıp Kurumları da yine bilişim teknolojilerini kullanan profosyonel meslekler arasındadır. Görüldüğü gibi, bilişim teknolojilerinin kullanımı ve bu teknoloji aracılığı ile bireyler hakkında çok özel ve gizli bilgilere ulaşabilme imkanı artık devletin Polis, Jandarma, ve diğer güvenlik teşkilatlarının tekelinde değildir. Dolaysı ile, bilişim teknolojilerinin kulanımının etik eğitim boyutu da sadece devletin resmi güvenlik teşkilatlarının personeli ile sınırlı olmamalıdır.

4. Teknoloji Kullanımının Birey ve Toplum Üzerine "Sosyal" Etkileri

Teknoloji, çalıştığımız işyerimizden içinde yaşadığımız evlerimizin tüm odalarına kadar hayatımızın her aşamasına girmiş bulunuyor. Günlük hayatımızın her aşamasına giren teknolojik ürünler bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken öte yandan bizlerden bir şeyler alıp götürmekte ve bazı olumsuz yan etkiler yapmaktadır. Bu ürünler bir yandan fiziksel ve ruhsal sağlığımız üzerine olumsuz etkiler yaparken, öte yandan toplumsal ilişkilerimiz üzerine de olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin, televizyon çok yaygın olarak kullanılan ve dünyayı evimizin içine taşıyan oldukça yararlı bir iletişim aracıdır. Ancak, tüm yararlarına rağmen belli bir uzaklıktan izlenmemesi veya çok fazla izlenmesi durumunda göz sağlığı ve çocukların zihni gelişmesi üzerine olumsuz etki yaptığı bilinmektedir. Yi-

ne, televizyon olan bir evde sosyalleşerek yetişen çocuklar izledikleri film ve programlardan etkilenmekte, şiddet, cinsellik ve suç gibi bazı konularda çok erken ve kontrolsuz olarak bilgilenmektedirler (Giddens, 2000).

Televizyonun olumsuz yönleri bununla da sınırlı kalmamakta ve evimizin dışına taşan sosyal ilişkilerimizi de etkilemektedir. Evlerimize radyasyon yayan televizyonlar bir yandan fiziki varlığımızı zehirlerken, öte yandan eş ve çocuklarımızla olan sosyal ilişkilerimizi de etkilemektedir. Artık, eşler, çocuklar ve annebabalar birbirlerini dinleyecek konuşacak ve dertleşecek zaman bulmakta güçlük çekmektedirler. Televizyonun sosyal ilişkiler üzerine olumsuz etkileri sadece ev yaşamıyla da sınırlı kalmamaktadır. Televizyon, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ve dostluk gibi sosyal ilişkileri de olumsuz olarak etkilemektedir. Öte yandan, TV insanların ev dışı eğlence yaşamını da etkilemekte ve insanlar artık tiyatroya ve sinemaya gitmemekte ve bu tür sanat faaliyetlerini evlerinin içinde izlemektedirler.

Kısacası, teknolojinin ürünleri sadece bize yararı olan sıradan masum araçlar olmayıp, bireysel ilişkilerden başlayıp, sosyal ilişkilere kadar uzanan bir çok olumsuz etki yapabilmektedir. Aynı şekilde, suç ile mücadelede kullanılan bilişim teknolojilerinin de sağladığı etkinlik ve verimliliğin yanı sıra bazı olumsuz sosyal etkileri bulunabilmektedir.

4. 1. Güvenlik Hizmetlerinde Kullanılan Bilişim Teknolojilerinin Sosyal Etkileri

Güvenlik hizmetlerinde bilişim teknolojisinin kullanımının sağlayacağı fayda ve kolaylıklar küçümsenmemekle beraber, çok yaygın ve kontrolsuz kullanımının doğuracağı olumsuz sosyal etkiler de gözden uzak tutulmamalıdır. Günümüz Türkiye'sinde bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımı her ne kadar toplumun büyük kısmı için henüz rahatsız edici bir boyuta ulaşmamışsa da, toplumun küçümsenemeyecek kadar önemli bir kısmı bu tür teknolojinin yasal sınırlar dışında ve etik ilkelere uyulmadan kullanılacağı endişesini taşımaktadır. Örneğin, İnternet kullanan öğretim üyeleri, medya mensupları telefon ve bilgisayar kullanan kamu görevlileri tüm aktivitelerinin birileri tarafından izlendiği gözlendiği veya kaydedildiği duygu ve endişesini zaman zaman duyabilmektedir.

Burada akla şu sorular gelebilecektir. Güvenlik hizmetlerinde teknolojik imkanları kullanmanın yanlış olan tarafı nedir?. Bu insanlar yanlış bir şeyler yapmıyorlarsa neden endişeleniyorlar?. Veya eğer bu insanlar bazı yanlışlar yapıyor, veya yapabilirlerse kamu yararı için, veya daha klasik bir ifadeyle, vatan ve millet menfaati için, bunların teknolojik imkanlarla tespit edilerek bu kişiler hakkında gerekli işlemlerin yapılması neden meşru ve yasal olmasın?

Burada asıl sorun bilişim teknolojilerinin güvenlik hizmetlerinde kullanımının önünü tamamen kapatmak değildir. Teknolojinin kullanımına karşı olmak her

zaman kamu yararına olmayacağı gibi, teknolojinin günümüzde hayatımıza girmiş olduğu bu aşamadan sonra buna direnmek teknik olarak da artık mümkün görünmemektedir. Asıl sorun, kullanılması ancak kamu yararı olduğu zaman meşru olan bilişim teknolojilerinin bireysel menfaatler doğrultusunda kullanımını ve suiistimalini önlemektir. Ayrıca, bilişim teknolojilerini çok yoğun ve denetimsiz bir şekilde kullanarak toplumda bir 'küskünlük' ve 'yabancılaşmaya' neden olmasını da engel olmaktır. Bunu gerçekleştirmek ancak iki şekilde mümkündür. Birincisi, teknoloji kullanımının yasal sınırlarını belirlemek ve bu sınırların aşılması durumunda gerekli yasal müeyyideleri uygulamaktır. İkincisi ise, bilişim teknolojisini kullanacak olan personele sadece 'teknik eğitim' değil, aynı zamanda 'etik eğitim' (meslek ahlakı) de vermektir.

4. 2. Denetim ve Gözetim Toplumu

Ünlü Fransız düşünürü M. Focault modern toplumun bir 'denetim ve gözetim toplumu' olduğunu ve devletin eskiye oranla insanları çok daha fazla gözetleyip denetlediğini iddia etmektedir. Foucault (1979) klasik devletin işkence gibi, hiç de ekonomik ve akılcı olmayan, güç uygulamalarıyla ancak bireyin bedenini cezalandırabilirken, modern devletin cezalandırmayı insanileştirme gibi görülen hapishane uygulamaları ile aslında cezalandırmada daha da derine nüfuz edebildiğini iddia etmektedir. Yine Foucault'ya göre, gerek devletin bürokratik yapılanması, gerekse bireyler hakkında topladığı bilgiler onun devamlı olarak gözetim altında olması sonucunu doğurmaktadır (Marshall, 1999:247-248; Giddens, 2000:311-312). Artık insanlar giderek daha fazla bir 'gözetim, denetim ve disiplin' toplumunda yaşamaktadırlar. Özellikle Foucault'un ölümünden (1984) sonra iletişim ve bilişim teknolojisi alanında gerçekleşen yeni buluşlar ve bunların güvenlik hizmetlerine yansıması onun endişelerinde ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Kısacası, Foucalut'a göre, modern devlet bireylerini artık sadece iş ortamında değil, özel yaşamlarında da izleme ve gözetleme imkanına sahiptir. Foucault'un burada kısaca değinilen görüşlerinin başka bir çalışmada daha detaylıca ele alınmaya değer bir yayın konunu olduğu açıktır.

Burada kısaca verilecek olan bir kaç örnek teknolojinin güvenlik hizmetlerinde kullanımının özel hayatın gizliliğiyle ilgili getirdiği riskler ve sosyal etkilerin boyutu hakkında az da olsa bir bilgi verecektir. Örneğin, cep telefonları sadece konuşmaların dinlenmesi için değil aynı zamanda bireylerin izlenmeleri ve nerede olduklarının tespiti için de kullanılabilmektedir (Coşkun, 2000). Telefonlar sadece açık iken ve yapılan konuşmaları kaydetmede değil, kapalı durumdayken de dinlenme cihazı olarak kullanılabilmektedir. Yine evlerde, artık yatak odalarında bile, bulunan telefon cihazları sadece yapılan konuşmaların kaydı için değil konuşma yapılmadığı durumlarda bile dinleme cihazı olarak kullanılabilmektedir.

İkinci olarak, kullanımı giderek daha fazla yaygınlaşan bilgisayar ve internet

üzerinden yapılan bilgi aktarımlarının bir başkası tarafından kayıt edilebilmesi olanağı vardır. Hatta bu bilgiler internet aracılığı ile gönderilmediği durumlarda bile yine (telefon hattı aracılığıyla) internet ağı kullanılarak bilgisayarlara ve onlardaki tüm bilgilere ulaşılabilme imkanı vardır.

Üçüncü olarak, DNA 'parmak izi' (DNA Fingerprint) analizleri ile bireyin gelecekte ne tür hastalıklara sahip olabileceğinden, baba olarak bildiği kişinin gerçekte kendi babası olup-olmadığının tespitine kadar çok önemli ve özel bilgileri ortaya koyabilmektedir (Ülgür, 1991). Adli Tıp kurumlarının, hastanelerin ve polisin ulaşabileceği ve bazı suçları aydınlatmada kullanılan bu tür bilgilerin özellikle, siyasiler ve zenginler gibi tanınmış ve ünlü kişilerin aleyhinde kullanılması olasılığı bulunmaktadır.

Son olarak, gelişmiş ülkelerde giderek daha fazla yaygınlaşan ve büyük alışveriş merkezlerine ve hatta bir çok cadde ve sokaklara yerleştirilen kameralar ve Kapalı Devre Televizyon (CCTV) sistemleri bireyler üzerinde devamlı olarak izlenildikleri duygusunu oluşturmaktadır. Bireyler suç işlemeyecek olsalar bile, kendilerinin potansiyel bir suçlu olarak görülmeleri ve tüm davranışlarının ve konuşmalarını birileri tarafından gözleniyor ve dinleniyor olması, veya böyle bir imkan ve ihtimalin her zaman bulunması, onları rahatsız etmektedir. Böylece bireyler sisteme küsmekte ve giderek 'yabancılaşmaktadırlar'. Bundan dolayı, son yıllarda, Avrupa ülkelerindeki bazı büyük alış-veriş merkezleri, müşterilerini küstürerek kaçırdığını tespit ettikleri için CCTV kayıt cihazlarını kullanmaktan vazgeçme eğilimi göstermektedirler.

1990'lı yılların ortalarında sadece İngiltere'nin başkenti Londra'da 14.000'in üzerinde CCTV kamerasının bulunduğu bilinmekteydi (The Metropolitan Journal, 1996). Teknolojinin yayılma hızı göz önünde bulundurularak bu rakamın bu gün yüz binlere yaklaştığı tahmin edilebilir. Gelişmiş modern şehirlerde çarşı-pazarlarda gezen ve alış-veriş yapan insanlar devamlı olarak izlenip, davranışları kaydedilmekte, veya çoğu zaman böyle bir ihtimali ile beraber yaşamaktadırlar. Oysa, insanların potansiyel suçlu olarak görülmesi ve devamlı olarak izlenmesi oldukça tedirgin edici bir durumdur. Bu durum sadece potansiyel suçlular için değil, sıradan masum insanlar için de rahatsız edici olmaktadır. Yine, yukarıda da belirtildiği gibi, büyük çarşı ve alış-veriş merkezlerinde bulunan ve insanların mal çalmaların engellemek amacıyla kullanılan CCTV sistemleri müşteriler üzerinde olumsuz etki uyarabilmektedir. İngiltere'nin Leicester şehrindeki bazı alış veriş merkezlerinde bulunan CCTV kameraları üzerinde yapılan bir araştırma bu kameraların müşterilere karşı duyulan bir güvensizliği ifade ettiği için müşteriler tarafından hoş karşılanmadığı tespit edilmiştir. Yine aynı mağazalar CCTV sistemlerinin kaçırmış oldukları müşterilerden dolayı yapmış oldukları zararın sisteminin önlemiş olduğu hırsızlıkların maliyetinden çok daha fazla olduğunu görerek bu sistemlerin aslında pek de ekonomik olmadığını görmüşlerdir. Burada ve-

rilen bilgi ve örnekler, teknolojinini hiç bir zaman ve hiçbir şekilde caydırma amacıyla kullanılmasını önermek yerine, olumsuz sosyal etkilerinin göz önünde bulundurularak sınırlı ve kontrollü olarak kullanılması gerektiğini vurgulamak içindir.

Şu nokta da unutulmamalıdır ki, burada sadece bir kaç örneği sayılan bilişim teknolojileri aslında artık dile düşmüş ve hemen hemen herkes tarafından bilinen teknolojilerdir. Bu alanda fazla bir bilgisi olmayanlar için çok yeni ve orijinal gibi görünen bu teknolojilerin ileri ülkeler tarafından geliştirilip bir süre kullanıldıktan sonra artık demode oldukları için gelişmekte olan ülkelere sunulduğu göz önünde bulundurulursa, bu alanda henüz bilmediğimiz ve ürkütücü boyutta bir teknolojinin varlığı tahmin edilebilir. Jeremy Bentham'in on dokuzuncu yüzyılda İngiliz hükümetine önerdiği *Panoptican* isimli hapishane projesi (Giddens, 2000) her ne kadar onun teklif ettiği şekliyle hayata geçirilmemiş olarak biliniyorsa da günümüzde gelişmiş toplumlar adeta büyük bir *Panopticon* tipi hapishane görümündedirler. Herkesin her an gözetlendiği ve dinlenildiği/dinlenebildiği ancak dinleyen ve gözetleyenin kendisinin net olarak görülmediği büyük bir hapishane. Devlete ve sisteme karşı toplumda var olan tehditlerin çokluğundan hareketle yapılan 'gözetleme ve izleme' zamanla bir ülkeyi adeta büyük bir hapishane görüntüsüne sokacaktır. Bir tür 'kurumsal paranoya' olarak tanımlanabilecek olan bu sorunun disiplinler arası bir bilimsel yaklaşım ile incelenmesi yaralı olacaktır.

4. 3. "Kurumsal Paranoya"

Güvenlik birimlerinin temel görevi toplumun sadece belli bir kısmının güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını korumak değil, aksine o ülkede yaşayan tüm insanlara aynı yakınlıkta olmak ve eşit hizmet götürmektir. Güvenlik birimlerinin bunu başarabilmeleri için toplumun tüm kesimleri ile fiziki ve sosyal olarak yakın bir ilişki içinde olmalıdırlar. Ancak, eğitim, görev ve özel yaşamının büyük bir kısmını sivil toplumdan uzak ortamlarda gerçekleşen ve dolayısı ile yoğun bir kurum içi sosyalleşme yaşayan meslek mensupları arasında zamanla çok yoğun bir mesleki dayanışma ve birlik duygusu gelişecektir. Bu yoğun duygu zamanla o meslek dışındaki herkesi bir tehlike ve düşman olarak görme boyutuna da ulaşabilecektir. Bu tür bir sosyallşme her ne kadar akla ilk olarak üniformalı meslekleri getirmekte ise de, üniformalı veya sivil olsun, benzer şekilde toplumdan soyutlanmış ve çok yoğun bir meslek içi sosyalleşme yaşayan tüm mesleklerde bu söz konusu olabilir. Bu sekilde sosyalleşen meslek mensuplarının bir başka meslek mensuplarının, özellikle kendilerine karşı olumsuz bir tutum içinde olduklarını düşündükleri sık rastlanan bir olaydır. Örneğin, güvenlik mensuplarının basılı ve görsel medya mensuplarının kendilerini hiç sevmediklerini düşünmesi, veya bunun tam tersinin söz konusu olması gibi. Benzer duygular polisler ve diger

üniformalı güvenlik birimlerinde de oluşabilir. Örneğin, gazetecilerin, maliyecilerin, hakim ve savcıların özellikle kendilerini sevmeyip hatta düşman gibi gördüklerine inanan meslekler bulanabilmektedir.

Polis alt-kültürü üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda polis ve benzeri diğen üniformalı meslek mensuplarının kendileri dışındaki sivilleri potansiyel suçlu olarak görme eğilimi içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Hatta, üniformalı kurumlar içinde üst düzey makamlarda görev yapan sivil personele bile zaman-zaman tam olarak güvenilmeyip dışlandıkları görülür. Kendi mensupları dışındakilere güvenmeyip, hatta onları potansiyel suçlu olarak görme duygusunun bir kuruma hakim olması bir tür 'kurumsal paranoya' (institutional paranoya) olarak tanımlanabilir. Böyle bir duygunun zamanla devletin diğer kurumlarında da oluşarak yaygınlaşması sağlıklı bir devlet işleyişi olarak algılanamaz. Toplumsal kurumların fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeleri için hizmet eden ile kendisine hizmet üretilen toplum arasında karşılıklı güven esastır. Güvenmeme ve şüphelenme bir kural değil, ancak belli şartlarda söz konusu olan geçici bir durum olmalıdır. Kamu personelinin bilinç altında topluma güvenmeme duygusunun yaygın bir şekilde yerleştiği ülkelerin insanları arasındaki farklılıklar, o toplum için bir zenginlik olmaktan daha çok potansiyel yıkıcı ve bölücü bir unsur olarak algılanacak, ve bu da zamanla personelinin görev davranışlarına yansıması söz konusu olabilecektir.

Psikologlar, paranoyayı özellikle büyüklük hezeyanları ve kendilerine kötülük yapılacağı kuşkularının belirgin olduğu bir ruhsal bozukluk olarak tanımlamaktadırlar (Öztürk, 1990:199-201; Arkonaç, 1999:144, 384-385). Böyle bir birey çevresine güvenmemekle birlikte kendi güvensizlik duygularını da taşımaktadır. Birey, kendisine yönelik aşırı derecede bir tehdit ve tehlike olduğu duygusuna kapılmaktadır. Ancak, geliştirdikleri 'projeksiyon' (yansıtma) mekanizmasıyla da kendi güvensizliklerini dışarıya yansıtırlar. Bu kişiler aynı zamanda kendi hezeyanlarını ve ruhsal bozukluklarını şiddetle 'reddederler' (yadsıma). Kısacası, temelde kendisine güveni olmayan birey başkalarını da kendisine düşman olarak algılamaktadır (Öztürk, 1990:199-201; Arkonaç, 1999:144, 384-385).

Yukarda kısaca değinilen, bireysel paranoyanın altında yatan dinamiklerin bir benzerinin kurumsal paranoya için de söz konusu olup olmadığının disiplinler arası bir çalışma ile ele alınması yararlı olacaktır. Bilişim teknolojisi aracılığı ile ulusal sınırların yıkıldığı bir dünyada artık bir toplumun devletinden beklentileri de yükselmiştir. Fonksiyonlarını layıkı ile yerine getiremeyen bir devlet ve onun kurumları zamanla kendilerine olan güvenlerini yitirmeleri, ve bu güvensizliğin de zamanla kendi toplumlarına güvenmemeye dönüşmesi söz konusu olabilirmi? Görev ve fonksiyonlarını profesyonelce ve sağlıklı bir şekilde yerine getiremediği için kendine güvenmeyen kurumlar başka kurumları veya toplumu kendilerine bir düşman olarak algılayabilirler mi? Bu soruların cevaplarının verilebilmesi

için sorunun başta sosyoloji, sosyal psikoloji ve psikoloji olmak üzere disiplinler arası bir yaklaşım ile ele alınması yararlı olacaktır.

Bilişim teknolojilerin yoğun bir şekilde kullanımını sadece birey ve toplum üzerine değil aynı zamanda onu kullanan devlet ve onun kurumları üzerinde de etkileri olacaktır. Yine bağımsız bir araştırma ve yayın konunu olabilecek kadar önemli olan bu konuya burada sadece kısaca değinilmiştir.

4.4. Bilişim Teknolojisinin Kullanımının Sınırlamak Suçla Mücadeleyi Aksatmayacak mı?

Buraya kadar bilişim teknolojilerinin çok yoğun bir şekilde kullanımının toplum üzerine olası olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Ancak, bu hiç bir zaman bu tür teknolojilerin kullanımına kesinlikle karşı olunduğu şeklinde algılanmamalıdır. Bilişim teknolojisini yoğun bir şekilde kullanımından yana olanlar şu tür sorular yöneltebilirler. İnsanlar bir suç işlemiyorlarsa izlenmekten ve dinlenmekten neden rahatsız olsunlar? Bir devlet kendisine yönelik olası tehlikeleri önlemek konusunda bu imkanlardan neden yararlanamasın? Bilişim teknolojisinin kullanımını sınırlamak suçluların yakalanmasını güçleştirerek, geciktirmez mi? Bu tür teknolojilerin kullanılmasına bu kadar karşı olmak, dolaylı olarak suçluları himaye etmek anlamına gelmiyor mu?

Yasal düzenlemeler elbette güvenlik güçlerini işlerini zorlaştırmak ve sanık ve suçluları korumak ve kollamak için hazırlanmamalıdır. Tam aksine, yasal düzenlemeler devletin gücünün yasal sınırlar içerisinde ve meşru olarak kullanılmasını sağlayarak toplumda hukukun üstünlüğünü sağlamak için gereklidir. Hukukun üstünlüğüne inanan bir devlet ve toplum kendisini hukuk dışı yollar ile korumaya çalışan bir devlete göre daha sağlıklı ve güçlüdür.

Kendisine yönelik potansiyel tehdit ve tehlikeleri bilmek ve izlemek bir devletin en doğal hakkı ve hatta görevidir. Bu amaçla en son gelişmiş bilişim teknolojilerini kullanmak gerekli ve hatta zorunludur. Burada sorun bilişim teknolojilerini kullanımına kesin bir şekilde karşı olmak değil, tam aksine bunların daha etkin ve verimli şekilde ve meşru olarak kullanılmasını sağlamaktır. Bu da ilk önce bazı yasal düzenlemeleri gerektirmektedir. Ancak, bu aynı zamanda, bu teknolojileri kullanacak personelin alacağı teknik eğitimin yanı sıra iyi bir ahlaki (etik) eğitim almalarını da gerektirmektedir. Bir devlet kendisine yönelik tehlikeler ile mücadele etmek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı ve suç ile mücadeleyi bu yasalar çerçevesinde gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde kendi kişisel çıkarlarını devlet ve millet menfaati ile özdeşleştiren bazı bireyler devletin himayesi altında kendi çıkarlarını koruyacaklardır. Demokratik toplumlarda ve meşru sistemlerde gerek devlete yönelik tehditler ve gerekse bireysel suçlar ile mücadele meşru ve yasal zeminde gerçekleştirilir. Suç ile mücadelede, bazı kimseler tarafından, yasaların yetersiz görülerek onların dışına çıkılması kısa dönemde devle-

ti koruma adına etkin bir metot gibi görünse de, uzun dönemde hukukun üstünlüğü prensibini zedeleyecek ve devleti daha fazla yıpratacaktır. Mevcut yasalar suçluları yakalamak ve devletin düşmanlarını etkisiz hale getirmek için yeterli olarak görülmüyorsa bunların dışına çıkarak olağan üstü ve gayri meşru mücadele yolları kullanmak yerine yeni ve yeterli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Sonuç

Demokratik toplumlarda devletin toplumu kontrol etmesinden daha çok toplumun kendisine hizmet edecek olan devleti ve onun kurumlarını kontrol etmesi gerektiğini inanılır. Devletin toplum üzerinde güvenlik güçleri aracılığı ile yapmakta olduğu sosyal kontrol fonksiyonu da yine toplum adına ve menfaatine uygun olarak yerine getirilen bir hizmet olmalıdır. Aksi takdirde, yasal sınırlar ile kullanılmayan teknoloji toplumun büyük bir kısmını devletten küstürerek yabancılaştırabilir. Çağdaş ve gelişmiş ülkeler sadece güvenlik birimleri ile değil daha çok sivil toplumları ile ayakta durmaktadırlar. Diğer bir anlatım, ile bir ülkenin güvenlik güçlerinden daha çok sivil toplumuna güvenmesi ve onunla barışık olması onun gelişmişliğinin göstergesi olabilmektedir. Vergilerini ödeyen ve ödemiş oldukları vergilerden oluşan kaynakların nasıl kullanıldığını denetleyen bir 'sivil toplum', devletine kayıtsız şartsız bir şekilde güvenen ve onu hiç sorgulamayan 'ittatkar' bir topluma göre daha sağlıklı ve uzun ömürlü olacaktır. Kısacası, bir toplumu ayakta tutan vergilerini ödeyen vatandaşlar ve bunların nasıl değerlendirildiğini yine siyasi mekanizma ile denetleyen sivil toplumdur.

Bir devletin veya onun güvenlik güçlerinin kendi dışındaki herkesi veya toplumun büyük bir kısmını potansiyel tehlike ve düşman olarak görmesi ideal bir durum olmayıp, zamanla bir tür 'kurumsal paranoya' boyutuna ulaşabilir. Devletin kendisine güvenlik hizmeti üreten kurumlar dışındaki bireylerini potansiyel suçlu ve vatan hainleri olarak görerek izlemek yerine, toplumun tamamına hizmet ederek kendisini benimsetmesi ve sahiplendirmesi arzu edilir.

Çağdaş devletin varlığını sürdürebilmesi için en azından onu koruyan güvenlik birimleri kadar, belki de daha fazla, böyle bir sivil topluma ihtiyacı vardır. Ancak, toplumun büyük bir kesiminin devletin kendilerine güvenmeyip gözetlendiği ve izlenildiği duygusu içinde olması sağlıklı bir toplum yapısı ortaya koymayacaktır. Insanların devamlı olarak izlendiği, etrafı dikenli tellerle çevrili bir toprak parçası özgürce yaşanılan bir ülke olmaktan daha çok, büyük bir (Panoptican) hapishane izlenimi verecektir. İşte, Focault'un endişe ile söz ettiği modern devlet de budur zaten. Nieburg'un (1968) ifade ettiği gibi, "Bir toprak parçasının gerçek anlamda vatan olabilmesi için uluslararası anlaşmalar ve yasalar yeterli olmadığı gibi, onu çevreleyen dikenli teller, onu koruyan güvenlik güçleri de yeterli değildir. Bir vatan, gerçek anlamda ancak, o toprak parçasında yaşayan insanların kalp ve gönüllerinde kurulur" (Nieburg, 1968:19).

Kaynakça

Anar, E. (2000), "Çağdaş Bir Efsane: İnternet", *Özgür Üniversite Reformu*, Sayı.12, Ekim-Aralık 2000.

Arkonaç, O. (1999), *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapları.

Avrupa Konseyi (2000), *AVRUPA KONSEYİ SUÇ SORUNLARI KOMİTESİ: Polis Etiği ve Polisliğin Sorunları Uzmanlar Komitesi*. (EUROPEAN COMMİTTEE ON CRIME PROBLEMS: Committee of Experts on Police Ethics and Problems of Policing) 21-24 Mart 2000 Stasbourg, Fransa.

Bourdieu, P. (2000), "Gazeteciliğin Baskı Gücü", *Özgür Üniversite Reformu*, Sayı.12, Ekim-Aralık 2000.

Cerrah, İ. (1998), "Sosyal Yapı ve Polis Alt-Kültürü: 'Sosyal yapı' ve 'meslek içi sosyalleşmenin' Türk polis alt-kültürü oluşumunu etkileri", İbrahim Cerrah ve E. Semiz (1998) *21. Yüzyılda Polis: Temel Sorunlar-Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.

Cerrah, İ. (1998), "Güvenlik Hizmetleri ve Demokratikleşme", *Liberal Düşünce*, Cilt.3, Sayı.12.

Cerrah, İ. ve Semiz, E. (1998), *21. Yüzyılda Polis:Temel Sorunlar-Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.

Cerrah, İ. (2000), "Polis Etiği:Güvenlik personelinde görülen sapma davranışların 'etik' açıdan analizi", *III. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ*, 2-4 Kasım 2000, Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

Cerrah, İ., Eryilmaz, M. B. (2001), *Avrupa Polis Etiği Yönetmeliği & Açıklayıcı Notlar*, Polis Akademisi Yayınları: Ankara

Coşkun, E. (2000), *Küresel Gözaltı: Elektronik Gizli Dinleme ve Görüntüleme*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Council of Europe (2001), "European Code of Police Ethics" (Draft), Stasbourg: Fransa.

Çağlar, A. (1993), *Recruitment, Occupational Consciousness and Professionalism in the Turkish Police*, unpublished dissertation, University of Surrey, UK.

Foucault, M. (1979), *Discipline and Punish*, Harmondsworth: Penguin.

Giddens, A, (2000), *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Greater Manchester Police (tarihsiz-1990s), "The Philosophy of the Greater Manchester Police", Manchester, İngiltere.

Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat.

Massey, D. (1993), "Why us and Why? Some Reflections on Teaching Ethics to Police", *Police Studies*, Vol.16, No.3, Fall 1993, Queensland University of Technology, Australia.

Öztürk, O. (1990), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, İstanbul: Evrim Basım-Yayım-

Dağıtım.

Supreme Command of the Police (tarihsiz-2000s), "Declaration on Good Policing", *Supreme Command of the Police*, Ministry of the Interior, Finland.

The Metropolitan Journal (1996), "Operation Eagle Eye: Lights, Camera Action, Prison", *The Metropolitan Journal*, Issue Seventeen, April, 1996, London: The Metropolitan Police Service.

Tortop, N. (2000), "Çağımızın Önemli Sorunu:Kişisel Bilgilerin Güvenliği Sorunu", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt.33, Sayı.3, Eylül 2000, ss.1-14.

Ülgur, İ., (1991), *DNA Fingerprinting: An analysis of Effectiveness for Policing and Problems for Civil Liberties,* (Unpublished MA Dissertation) Leicester: University of Leicester.